

№ 04 (873)
Студзень 2022 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

У Беларускам дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту

Як я стаў патрыётам-краязнаўцам

*Прасторны шлях! Калі ж, калі
Ты закрасуеш на зямлі
І злучыш нашы ўсе дарогі?*

(Якуб Колас, «Новая зямля»)

Мая першая парада галоўнаму рэдактару. Ён прыняў няпростае для сябе рашэнне – стаць галоўным рэдактарам газеты, якая знаходзіцца ў стане «быць альбо не быць», якая за амаль 20 гадоў існавання набыла сваю адметнасць, сваіх прыхільнікаў і сваіх крытыкаў. Не так было проста! Максім Гальпяровіч і не хаваў сваіх ваганняў перад намі – сябрамі Выканкама Беларускага фонду культуры. Прыняццю намі такога рашэння спрыяла яго разуменне, што цяпер, можа як ніколі, неабходна ўтрымаць на інфармацыйным полі беларускай культуры газету, якая з'яўляецца ці не адзінай крыніцай распаўсюджвання краязнаўчага доведку па ўсёй краіне. А найбольш, у адсутнасці афіцыйнай краязнаўчай арганізацыі, – адзіным аб'яднаўчым органам, які б стымуляваў еднасць не толькі тых, хто займаецца даследаваннем роднага краю, а ўсіх, каму сапраўды баліць за страты, што панесла наша гістарычная і культурная памяць у далёкім і блізкім мінулым.

На тым памятным пасяджэнні пад канец 2021 года М. Гальпяровіч прасіў нас, старажылаў БФК, аб дапамозе, і мяне, як былога галоўнага рэдактара газеты, таксама. Канечне, на першых кроках працы гэтая дапамога яму патрэбна – таму і ўзяўся я за гэты «павучальны» артыкул. Але ці ад нас, хто прызвычаіўся да сваёй газеты, як да роднага дзіцяці? Упэўнены, не адно ад нас! Сапраўдную, карысную газету дапамогу можа даць толькі чытач, чытач-краязнавец, чытач-патрыёт сваёй Малой і Вялікай Радзімы. Прашу не ўспрымаць гэтую ўсім нам знаёмую фразу як лозунг. Патлумачу чаму.

У кожнага з нас, патрыётаў-краязнаўцаў, быў у жыцці першы крок, зроблены свядома (альбо не свядома) насустрач ведам аб сабе, сваім родзе, сваім краі. У кожнага гэта быў свой першы крок, крок непаўторны і цікавы. Як і жыццёвая дарога ў кожнага свая. Упэўнены, што той першы крок кожны з нас памятае, бо менавіта ён паклаў пачатак жыццёвай дарогі – дарогі загагулістай, але тым і адметнай у кожнага з нас.

Для прыкладу, пра сябе. Мой першы крок да свядомасці прыпадае на 1954 год, калі я вучыў-

ся ў 9-м класе Слуцкай рускай сярэдняй школы № 1 (гэта яе афіцыйная назва на той час). Чаму ў рускай? Нарадзіўся я ў 1938 годзе і ўсё ваеннае ліхалецце разам з мамай пражыў на радзіме, у вёсцы Острада, што недалёка ад мястэчка Цімкавічы, у акупацыі. Далейшае месца жыхарства было звязанае з месцам вайсковай службы бацькі. Пасля яго дэмабілізацыі наша сям'я ў 1953 годзе вяртаецца на радзіму і, натуральна, не ведаючы роднай мовы, я іду вучыцца ў рускую школу. У якой беларуская мова выкладаецца, як і англійская, два разы на тыдзень. З велізарным задавальненнем праводзіў я гадзіны беларускай мовы і літаратуры ў раённай бібліятэцы за чытаннем твораў Фенімора Купера, Майн Рыда.

Аднойчы ў нашым класе раптоўна замянілі ўрок беларускай мовы (выкладала настаўніца Фрыдман) на ўрок гісторыі (настаўнік Агеёў), а мяне на ўроку няма. Агеёў даведаўся, чаму няма яго любімага вучня, і сказаў маім аднакласнікам, каб тых перадалі мне: «Гілеп – беларус? Калі ён сапраўдны беларус, то ён павінен ведаць сваю мову». На ўсё жыццё, да сённяшняга дня я запомніў тыя

словы Агеева (рускага па паходжанні) і перадаю іх сваім дзецям і ўнукам. Таму што тая фраза перавярнула ўвесь мой свет, дала першы і моцны штуршок да маёй жыццёвай дарогі, якую, лічу, прайшоў годна. Я пачаў хадзіць на ўрокі выдатнай настаўніцы беларускай мовы Фрыдман, чытаць Коласа, Купалу, Шамякіна і іншых беларускіх пісьменнікаў, выпісваць газету «Звязда». Вось вам, чытач (а заадно і М. Гальпяровіч), і прыклад: дастаткова адной трапна сказанай фразы ці аднаго напісанага сказа, каб пачуццё радзімазнаўства стала настолькі высокім, што захавецца на ўсё жыццё, стане жыццёвым крэда.

Крынічная рачулка заўсёды мае свой выток, які дае ёй пачатак, свой першы крок на доўгую дарогу да мора-акіяна. У кожнага з нас, краязнаўцаў, свой выток-крынічка, і яго адметнасць павінна стаць прыкладам для чытача «Краязнаўчай газеты». Пішыце, чытачы, пра свае краязнаўчыя вытокі ў нашу з вамі газету, адкрывайце для іншых усё новае і новае «крынічкі» дарог-шляхоў радзімазнаўства – сапраўднага патрыятызму.

Уладзімір ГІЛЕП

P.S. Калі мае развагі на тэму патрыятызму каго-небудзь зачэпаць, рэдакцыя можа адкрыць яшчэ адну рубрыку, няхай так: «Як я стаў патрыётам-краязнаўцам»

У Нацыянальнай бібліятэцы «Беларускі салавей» загучаў па-новаму

18 студзеня ў бібліятэцы адбылася ўрачыстая цырымонія ўзнагароджання пераможцаў па выніках літаратурнага конкурсу «Беларускі салавей», прымеркаванага да 135-годдзя з дня нараджэння Змітрака Бядулі.

Творчая ініцыятыва праходзіла ў рамках праекта «На хвалі часу, у плыні жыцця» пры падтрымцы інфармацыйных партнёраў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: часопіса «Бярозка», газеты «Літаратура і мастацтва», «Настаўніцкай газеты», Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь, Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра юнага гледача, радыёстанцыі «Цэнтр FM» і канала «Культура» Беларускага радыё.

З прывітаным словам да прысутных звярнулася гене-

ральны дырэктар бібліятэкі Аксана Кніжнікава, якая падкрэсліла важнасць ініцыятыў, прысвечаных выбітным асобам беларускай літаратуры з мэтай папулярызацыі іх творчасці сярод шырокай аўдыторыі. Ад імя партнёра конкурсу, Вялікага тэатра оперы і балета, яна ўручыла пераможцам і ўдзельнікам запрашэнні на оперу «Тоска» Д. Пучыні.

Спраўдным падарункам для прысутных стала выступленне ганаровага гасця мерапрыемства, сына Змітрака Бядулі Яфіма Плаўніка, які раскрыў сэнс твора «Сярэбраная табакерка», нагадаў пра сцэнічныя ўва-сабленні аповесці «Салавей», выказаў падзякі ўдзельнікам і арганізатарам конкурсу.

Пра асаблівасці правядзення конкурсу распавяла галоўны бібліяграф інфармацыйна-аналітычнага аддзела

НББ, сябра аргкамітэта Юлія Амосава. Свае шчырыя віншаванні пераможцам, падзяку партнёрам і сябрам журы выказала загадчыца сектара аналітычнай інфармацыі па культуры і мастацтве НББ, сябра аргкамітэта і журы конкурсу Таццяна Лаўрык, якая ўручыла ўдзельнікам заахвочвальныя прызы.

Інфармацыйныя партнёры конкурсу падрыхтавалі для пераможцаў памятнаы падарункі. Літаратурны рэдактар Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра юнага гледача Ганна Шарко ўручыла дзесяці дарослым запрашэнні на спектаклі. Газету «Літаратура і мастацтва» прадставілі галоўны рэдактар Аляксей Чарота і гісторык, журналіст, сябра журы конкурсу Яна Будовіч, часопіс «Бярозка» – рэдактар Ксенія Сітнік. Яны ўручылі прызы намінантам ад сваіх арганізацый-партнёраў конкурсу. Спецыяльны прыз ад часопіса «Бярозка» атрымала Дар'я Белякова, ад газеты «Літаратура і мастацтва» – Валянтэна Шэўчык.

Са шчырымі словамі да прысутных звярнулася намеснік дырэктара радыёстанцыі «Цэнтр FM» Алёна Пятрова. Рэдактар канала «Культура» Беларускага радыё Наталія Сіротка павадзіла пра ўключэнне аўдыязапісаў з ся ўдзельнікаў у эфір праграмы «Дасціпныя. Нястомныя. Кемлівыя».

Святочную імпрэзу дапоўнілі шчырыя віншаванні сяброў журы конкурсу – вядучага навуковага супрацоўніка Цэнтра даследаванняў бе-

Сын Змітрака Бядулі Яфім Плаўнік

ларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, кандыдата філалагічных навук, кандыдата гістарычных навук Анатоля Трафімчыка, паэты, перакладчыцы, кандыдата філалагічных навук Аксаны Данільчык.

Дыпломамі і прызамі былі ўзнагароджаны: у катэгорыі 10-13 гадоў – Марыя Бень, Валерыя Шпак і Дар'я Фурман; у катэгорыі 14-15 гадоў – Ксенія Макарава, Паліна Кунахавец і Юлія Вягера; у катэгорыі 16-22 гады – Ілья Коласаў, Іван Дабракоў і Юлія Габрусе́нак; у катэгорыі 23+ – Марына Курбан, Андрэй Кувікі і Маргарыта Шабар.

Аргкамітэт конкурсу ўзнагародзіў Паліну Сцяцкевіч і Зінаіду Мальцаву спецыяльнымі прызам «За любоў да паэзіі», які ўручыў сябра аргкамітэта, вядучы інжынер-праграміст аддзела су-

праваджэння інтэрнэт-партала НББ Яўген Скібскі.

Цёплым і шчырым атмасферай вечарыны падтрымалі музычныя выступленні вучаніцы Дзіцячай музычнай школы мастацтваў № 9 г. Мінска, удзельніцы конкурсу Веранікі Шабуня і кіраўніцы народнага літаратурнага тэатра «Жывое слова» Алесі Сівохінай. Вершы Змітрака Бядулі прачыталі вучні сярэдняй школы № 34 г. Бабыруйска Сафія Васілько, Аляксей Купцэвіч і Капіталіна Крук (настаўнік Алесь Карзубава, удзельнік конкурсу).

Каштоўны і незвычайны творчы сюрпрыз НББ паднесла наша калега з Пінкавіцкай сельскай бібліятэкі, удзельніца конкурсу Святлана Мажароўская, якая стварыла вышываны партрэт Змітрака Бядулі.

Паводле інфармацыі арганізатараў конкурсу

Святлана Мажароўская перадае вышываны партрэт Змітрака Бядулі Алесю Шушу

На тым тыдні...

Ратуемся спадчынай

✓ **15 студзеня** ў Гарадской мастацкай галерэі твораў Л.Д. Шчамяляева адкрылася выстава жывапісу і графікі «Леанід Шчамялёў. Прысвячэнне». На ёй прадстаўлены творы, якімі папоўніліся фонды Музея гісторыі горада Мінска ў апошнія гады. У 2021 годзе калекцыю дапоўнілі такія палотны мастака, як «Вянчанне ў царкве Святой Марыі Магдаліны», «Край партызанскі», «За вольную Беларусь», «Партрэт скульптара Якавенкі» і графіч-

ныя работы: малюнкi, эскізы, накіды. Гэтыя творы мала вядомыя шырокай публіцы, многія з іх экспануюцца ўпершыню, а архіў – гэта бяспечная «кухня» мастака, якая дазваляе прасачыць за ходам стварэння карцін, рухам пацучыяў і пэндзля Майстра.

Выстава працуе па 20 лютага.

✓ **18 студзеня** ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі адбылося адкрыццё выставы «Разцовая гравюра: Лембіт Лыхмыс і венская школа». На выставе прадстаўлены тонкія і дасканалыя графічныя працы сучасных мастакоў, выкананыя ў тэхніцы класічнай разцовай гравюры. Гэта складаная і рэдкая сёння тэхніка выкарыстоўвалася графікамі з XV ст., а ў канцы XVI – XVIII стст. мела вялікае пашырэнне ў Беларусі. Яркім прадстаўніком, які працаваў у такой тэхніцы, з'яўляецца Альбрэхт Дзюрэр. У Беларусі разцовай гравюрай займаўся Тамаш Макоўскі, Аляксандр і Лявонцій Тарасевічы, Максім Вашчанка і інш. Сёння ў гэтай вельмі складанай тэхніцы беларускія майстры амаль не працуюць. Асновай для экспазіцыі сталі сучасныя

мастацкія творы з прыватнай калекцыі бібліяфіла Алега Суджанкова, а таксама працы замежных мастакоў, адмыслова прысланыя ў Беларусь для гэтай выставы. Большасць з іх – экслібрсы, якія вызначаюцца глыбокай дэталізацыяй і вельмі тонкім узроўнем выканання.

Пабачыць выставу можна да 28 сакавіка.

✓ Міжнародная акцыя **Дзень музейнага сэлфі** прайшла **19 студзеня** ў многіх Беларускіх музеях. Створаная па ініцыятыве Міжнароднага музейнага праекта Culture Themes у 2014 годзе, акцыя праходзіць штогод кожную трэцюю сераду студзеня. Ідэя яе простая – папулярызаваць музей і гістарычную спадчыну сярод звычайных людзей у звыклым для іх фармаце. У год гістарычнай памяці ўдзел у акцыі для аічныхных музеяў – добрая магчымасць нагадаць грамадскасці пра сябе і свае гісторыка-культурныя скарбы. У гэты дзень наведнікі музеяў робяць фота ў прасторы музейных залаў ці на фоне іх будынкаў, размяшчаюць сэлфі ў сваіх акаўнтах у сацыяльных сетках (Instagram, Facebook, ВКонтакте), пазначыўшы іх хэштэгам канкрэтнага музея і агульнымі хэштэгамі акцыі #MuseumSelfie і #MuseumSelfieDay.

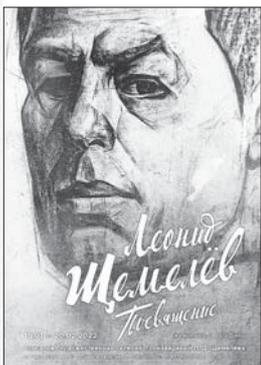
✓ **19 студзеня** Нацыянальная бібліятэка Беларусі распачала цыкл сустрэч з вядомымі навукоўцамі «Крыніцы гістарычнай памяці». Яны будуць адбывацца кожны тыдзень у адкрытым для публікі фармаце і на бясплатнай аснове. Кожная сустрэча прысвечана важнай старонцы нашай мінуўшчыны і раскрыта на прыкладзе гістарычных крыніц: летапісаў, рукапісных кніг, старадрукаў, даўніх карт, гравюр і іншых, што захоўваюць гістарычную памяць беларускага народа. Адкрыў праграму сустрэч з навукоўцамі вядомы вучоны, дырэктар Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі, доктар філала-

гічных навук, прафесар **Іван Саверчанка**. Перад публікай ён выступіў з лекцыяй «Беларуская літаратура эпохі Готыкі, Рэнэсансу і Барока». Хто не меў магчымасці фізічна прысутнічаць на лекцыі, можа паглядзець яе відэазапіс на YouTube.

✓ Мастацка-дакументальная выстава «**Пуцявіны роднага слова**», прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння доктара філалагічных навук, літаратуразнаўца, крытыка і публіцыста Сцяпана Александровіча, адкрылася **20 студзеня** ў Літаратурным музеі Максіма Багдановіча. У другой палове XX стагоддзя Сцяпан Хусейнавіч стаў адным з самых аўтэнтычных працаўнікоў на ніве беларускай культуры, адкрыў шмат невядомых іменаў у беларускай літаратуры, забытых фактаў і старонак нашай гісторыі. Выстава створана на падставе экспанатаў з фондаў музея і матэрыялаў, што захоўваюцца ў сямейным архіве Александровічаў.

Працуе выстава па 18 лютага.

Скарыстаная інфармацыя Гарадской мастацкай галерэі твораў Л.Д. Шчамяляева, Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Літаратурнага музея Максіма Багдановіча.

«Крыніцы гістарычнай памяці»
Цыкл публічных лекцый вядомых навукоўцаў

Іван Саверчанка
Беларуская літаратура эпохі Готыкі, Рэнэсансу і Барока
19 студзеня 2022 г.
15:00

Вячаслаў Чамярыцкі
Беларускія летапісы і хронікі
26 студзеня 2022 г.
15:00

Рэчка пад назваю Смерць

Пра рачулку, што пачыналася ў вёсцы Вялікія Круговічы Ганцавіцкага раёна, сёння помняць адно людзі старэйшага веку. А мела яна незвычайную назву – Смерць (паводле іншай версіі, Смердзь). У даведчанай літаратуры замацавалася менавіта апошняя назва. Лічыцца, што пачынаецца яна ў Лунінецкім раёне каля вёскі Міжлессе, а даўжыня яе складае 37 км. Лунінецкія краязнаўцы адзначаюць, што рэчку «падкарацілі» праз каналізацыю ў пачатку 1960-х гг., і мяркуюць, што яна выцякала з-пад Вялікіх Чучавічаў, «з крыніцы ва ўрочышчы Барсукі». Сцяпан Нефідовіч, які прапанаваў гэтую версію, называе Смердзь «ракою-загадкай, ракою-вампірам». З першым азначэннем нельга не пагадзіцца. Гэтая рака сапраўды яшчэ не мае сваёй «напісанай» гісторыі, даследаванне якой выяўляе ніяма зробленых папярэднікамі недакладнасцяў.

Да назвы ракі мы вернемся ў асобным артыкуле. Аказалася, што акрамя згаданых дзвюх былі і іншыя. Пакуль жа акрэслім лакалізацыю ракі, пачынаючы ад вытоку. Бо і назва яе вар'іравалася нярэдка ў сувязі са шляхамі ад Вялікіх Круговічаў да вусця.

Выток. Выцякала рэчка значна вышэй – з-пад самай круговіцкай царквы. Там у даўнія часы на загад мясцовага памешчыка (гаспадара вёскі) было выкапана ажно чатыры сажалкі, адна за адною з поўначы на поўдзень. Вядома, што апошнімі ўладальнікамі вялікіх зямельных угоддзяў (а ў часы прыгоннага права усёй вёскай) былі Абуховічы (з XVIII ст.). Менавіта пры іх і была выкапаная сажалка, бліжэйшая да царквы. «За Польшчаю» – яшчэ тры.

На наш погляд, з улікам мясцовага ландшафту, выток рэчкі некалі, да ўзнікнення сажалак, быў далей – на паўночны захад ад іх, у раёне так званых Балотца, што знаходзіцца паміж Вялікімі і Малымі Круговічамі (яго яшчэ называлі Імшэчкам). Хутчэй за ўсё, круговіцкая рэчка і выцякала з Балотца. Прынамсі, адтуль

цёк ручай, што існаваў яшчэ на пачатку XXI ст., і ў свой час напаяўняў сажалкі. Натуральна, яны сталі пэўнай перашкодай для далейшага цячэння ручая з Балотца. Разам з тым сажалкі маглі падпітваць рэчку. Відаць, самая паўднёвая сажалка перапаўнялася ды выцякала. Пасля Другой сусветнай вайны там зрабілі шлюз. Толькі ў выніку выток рэчкі перамясціўся за сажалкі, пад самую царкву. Калі не лічыць непастаяннага ручайка, што збягаў у лагчыну з узвышанасці на захад ад вёскі, дзе не так даўно быў шашкоўскі кар'ер. Шлях ручайка скараціўся, бо на яго месцы пасля вайны ўзніклі сялянскія пабудовы, а ў сярэдзіне 1980 гг. – гандлёвы цэнтр, за якім утварылася вялікая лужына. Ручай указаны на адной з мап, хаця звычайна тапографы выток рачулки абзначалі ўсё ж непасрэдна ў вёсцы.

Магчыма, з упадзіны каля царквы бруілася яшчэ і крынічка. Дый увогуле лужавіна, што пачыналася каля падножжа царкоўнага ўзгорка і цягнулася на поўдзень, была балочыстая, што адлюстравана на даўнейшых мапах. Яна, відаць, з'яўлялася рачной поймай – берагамі ракі, якія затапляліся пад час разводдзя. У рэчку сцякалі ручаі з ваколіц вёскі, найперш Выгана і Нарогаў (цяпер адтуль ідзе канава), а таксама з Дубровы і, як было сказана вышэй, з-пад узвышанасці на захад ад вёскі.

Напэўна, даўней, калі не было сажалак, вытокам ракі лічылася кропка, дзе яна выцякала з Балотца. Але выцкая памяць такіх звестак не захавала. Не пазней за першую палову XX ст. кругавіцы адносілі назву ракі пачынаючы з упадзіны пад царквою, на захад ад узгорка з храмам (Юздрыкі). Гэты факт – указанне старэйшага пакалення кругавіцоў – ці не самая галоўная падстава лічыць вытокам тое месца.

Рэчышча. Рэчка ішла ўсходнім, пасля паўднёвым ускаркікам Дубровы, паўз мясціну, дзе цяпер знаходзіцца адстойнік ад жывёлагадоўчага комплексу (поплай

паміж адстойнікам і Дубровай кругавіцамі называецца «Поламка», раней меў іншую назву – «Ражон-капец»). Затым імкнула далей, ва ўрочышча Кудаха, пасля якога – звільстымі шляхамі да самай Прыпяці. Воды круговіцкай рачулки, такім чынам, даплывалі ўрэшце, у Чорнае мора. Але ў гэтай гісторыі не ўсё так проста.

На поўдзень ад Дзяніскавічаў рака ўпадала ў балота пад назвай Стрыж. Пасля працягвала свой ход, выцякаючы ўжо з гэтага балота. Аднак у ім рэчышча, відаць, не растваралася дарэшты. Гэта дало падставы спецыялістам нанесці яго на мапы. Тапографы самых розных краін (найперш Расіі і Польшчы) уяўлена абзначалі круговіцкую раку ад Вялікіх Круговічаў да Прыпяці.

Аднак у выніку меліярацыі рэчышча ракі змянялася. Пра пачатак меліярацыі ў гэтым рэгіёне пісаў Артур Бартэльс (1818 – 1885) – паэт, які нарадзіўся ў Дзяніскавічах. Ён баяўся, што ў мясцовых лясх не будзе хапаць звароў для яго любімай забавы – палывання. Пра гэта ён пісаў ужо ў Кракаве, куды ўцёк пасля паўстання 1863 г. З таго часу А. Бартэльс дома не бываў. Між тым, паводле некаторых звестак, якраз у 1860-я гг. (не пазней за 1863 г.) на поўдзень ад Дзяніскавічаў пачалі пракопаць каналы для сцёку балотных вод і выпроствання рэчкі. Так што А. Бартэльс мог заспець самы пачатак меліярацыйных работ або падрывтоўку да іх.

Дарэчы, гэты паэт у сваіх творах пра палыванне (напрыклад, у паэме «Палескі тыдзень») некалікі разоў згадвае рэчку, але не называючы яе. Дзеянне ў іх, паводле згаданых тапонімаў, адбываецца ў наваколлі Дзяніскавічаў. Прычым, як сказана ў паэме «Дзяніскавічы», глушцы, на якіх і наладзілі палыванне ў «Палескі тыдні», асабліва вадзіліся якраз на поўдзень ад вёскі, дзе і працякала рака Смерць. Іншых там не было.

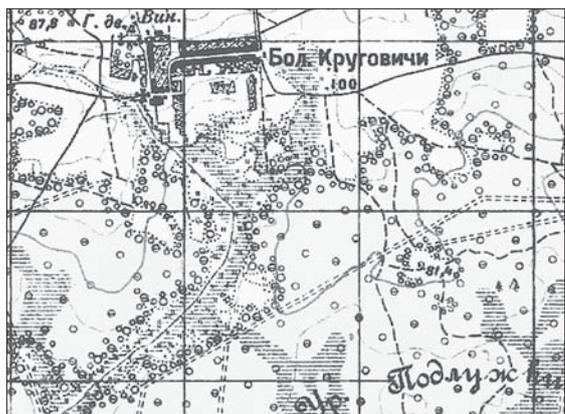
Лунінецкія краязнаўцы выявілі, што ў ніжнім цячэнні рака спачатку ішла праз вёскі Любань і Лахаўка, якія ў выніку засталіся на ўсход ад новага рэчышча. На нямецкай мапе канца XIX ст. таксама відаць, што выпростванне датычылася і ўчастка рэчкі каля Дзяніскавічаў, а таксама сярэдняга цячэння на поўдзень ад Вялікіх Чучавічаў – Грычынскіх балот. Прычым на мапе выток быў адлюстраваны прыкладна там, дзе прынята яго абзначыць і сёння – на тэрыторыі сучаснага Лунінецкага раёна. Дапускаем, што гэта магло быць звязана з меліярацыйнай, у выніку якой частак ракі ў ніжнім цячэнні быў адрэзаны ад сярэдняга. Аднак у штучным рэчышчы вада не ўтаймавалася і вярнулася на кругі свае. Вышэй прыведзеныя мапы, што датуюцца 1930-і гг., гэта пацвярджаюць.

Мапа. План абарончых умацаванняў польска-савецкай мяжы. Адрэзкі «Ганцавічы» і «Лунінец».

Фрагмент мапы дэмаркацыйнай лініі паміж Германіяй і СССР 1939 г.

Фрагмент расійскай мапы 1910 г.

Пры польскіх уладах у міжваенны час звестак пра асушэнне разглядаанай тэрыторыі не сустракаецца. Затое пасля Другой сусветнай вайны меліярацыя аднавілася. У 1960-я гг. прыняліся за актыўную каналізацыю ў тым ліку круговіцкай рэчкі, якая была пераўтворана ў звычайную канава. Такіх водных сцёкаў нарабілі цэлую сетку. Асабліва шчыльна каналы перапляліся на поўдзень ад Дзяніскавічаў, дзе разгледжана вышэйзгаданае балота Стрыж, і, канечне, на месцы Грычынскіх балот.

Натуральна, гэта прывяло да чарговага змянення вытоку ракі і яе рэчышча. Яно, у прыватнасці, значна зменшыла датычылася і ўчастка рэчкі каля Дзяніскавічаў, а таксама сярэдняга цячэння на поўдзень ад Вялікіх Чучавічаў – Грычынскіх балот. Прычым на мапе выток быў адлюстраваны прыкладна там, дзе прынята яго абзначыць і сёння – на тэрыторыі сучаснага Лунінецкага раёна. Дапускаем, што гэта магло быць звязана з меліярацыйнай, у выніку якой частак ракі ў ніжнім цячэнні быў адрэзаны ад сярэдняга. Аднак у штучным рэчышчы вада не ўтаймавалася і вярнулася на кругі свае. Вышэй прыведзеныя мапы, што датуюцца 1930-і гг., гэта пацвярджаюць.

Некалі вёска Вялікія Круговічы давала пачатак самай сапраўднай рацэ. Натуральна, яе верхняе рэчышча было даволі сціплым. Тым не менш дасюль кругавіцы ўспамінаюць прыроднае багацце ракі, найперш яе шматрыбнасць. Рака праіснавала да 1960-х гг. – часу, калі яе канчаткова каналізавалі. Цяпер яна пачынаецца значна ніжэй. Між тым яе былыя сляды застаюцца па сённяшні дзень, круговіцкія каналы ідуць у тым жа кірунку, што і некалі рака.

На працягу свайго існавання і на розных участках рака мела ажно пяць назваў. Кругавіцы ведалі толькі дзве: Смерць і Смердзь. Апошняя пасля Другой сусветнай вайны замацавалася ў якасці афіцыйнай і ў выніку меліярацыі адносілася толькі да ніжняга цячэння ракі. Менавіта гэтай Смердзю захапляўся класік беларускай літаратуры Уладзімір Караткевіч (пра што мы яшчэ раскажам), апошняя падарожжа якога завяршылася пры ўпадзенні Смердзі ў Прыпяць.

Як бачым, Круговічы мелі сваю раку, гісторыя якой багатая і цікавая.

Калі з'явіліся хаты ў Беларусі і як яны выглядалі?

Спрадвечная назва жылля для беларусаў – «хата». Слова гэтае старое, і яго паходжанне мае даўнюю гісторыю. Адно даследчыкі гавораць пра індаеўрапейскія карані, іншыя спасылаюцца на мову германскіх плямёнаў, асабліва готаў і гепідаў, якія жылі на тэрыторыі Беларусі ў II – IV стст. н.э., бо па-нямецку жылы дом называецца «хауз». Ёсць і іншыя меркаванні, але слова гэта з'яўляецца адным з сімвалаў беларусаў, асабліва сялянскага паходжання.

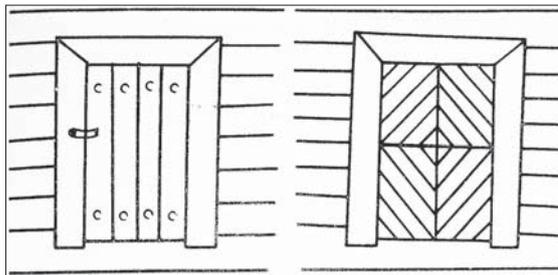
У пачатку нашай эры ў плямёнаў, якія жылі на нашай тэрыторыі, з'явіліся невялікія драўляныя жыллыя будынкі памерамі 3-4 – 4-5 м, што былі раскіданыя па тэрыторыі селішча ці гарадзішча. Першыя жыллыя пабудовы славян, што з'явіліся на поўдні Беларусі ў IV – VI стст. н.э., мелі квадратную ці прамавугольную форму і былі паўзямлянкамі слупавой канструкцыі. Даўжыня іх сцен складала ад 2,5 да 5 м. Такі будынак заглябляўся ў зямлю на 1,2 м, меў земляную, часам абмазаную глінай, ці дашчаную падлогу. Каля ўвахода стаяла печ-каменка альбо глінабітная печ. У VI – VIII стст. з'яўляюцца паўзямлянкі зрубнай канструкцыі, заглябленыя на 0,2 – 0,8 м у зямлю. Першыя наземныя, зрубныя будынкі, падобныя да нашых хат, з'явіліся ў IX ст. і вядомыя дзюкуючы раскопкам старажытных беларускіх гарадоў. Найбольш рэшткаў гарадскіх хатаў археолагі знайшлі ў Брэсце (223), Віцебску (170) і Мінску (130). Асноўны тып беларускага будынка IX – XIII стст. – невялікая аднакамерная хата, збудаваная з хваёвых ці яловых бярвенняў таўшчынёй ад 16 да 22 см. Даўжыня яе была ад 3,6 да 6 м, а шырыня – ад 3,8 да 4,2 м. Зруб складаўся з 11-12 вянкаў (бярвенняў, якія клалі адно на адно). Зверху кожнае бярвяно мела паз для шчыльнага мацавання, у які клалі ўцяпляльнік – сухі балотны мох. Да XVII ст. існавала тэхніка рубкі вуглоў бярвенняў «у чашкі» ці «ў вобла», што высякаліся зверху. Звычайна гараджане (месцічы) рабілі хатнія зрубныя за горадам, потым пазначалі насечкамі, разбіралі і зноў збіралі ўжо ў горадзе, на месцы будучага жылля. Лес для хаты секлі зімою (з сярэдзіны снежня да сярэдзіны студзеня), калі дрэвы былі мёрзлымі і смалістымі. Пад вуглы ці сцены зруба клалі ў якасці падкладак абрубкі бярвенняў – штандары. Усе гарадскія хаты XII – XIII стст. мелі дашчаную падлогу і невялікія

дзвярныя праёмы вышынёю 70-80 см. Дзверы памерам 70-80 x 90 x 130 см былі зроблены з дзвюх альбо трох шырокіх дошак, змацаваных планкамі, і адчыняліся ўнутр памяшкання.

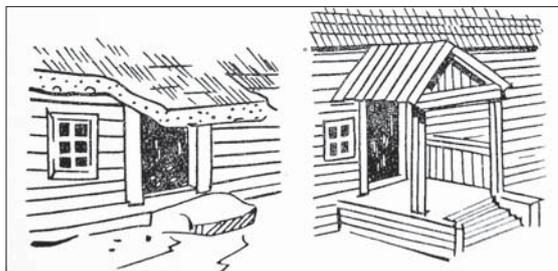
Вокнамі былі адтуліны ў сценах памерам у дыяметр бярвяна. У холад альбо дождж яны закрываліся дошчачкамі. У хаце, дзе дым з печы выходзіў праз адтуліну у даху («курная хата»), вокны былі нізка над зямлёю. У такой хаце столі не рабілі, каб дым з печы падымаўся над падлогай як мага вышэй.

Хаты XII – XIII стст. мелі глінабітныя печы на слупавых апечках. Чаронь печы рабілі з гліны, зрэдку выкладалі каменчыкамі ці чарапкамі ад глінянага посуду. Археолагі прапанавалі рэканструкцыю дзвюх мінскіх печей. Так, печ XII ст. уяўляла з сябе топачную камеру, што стаяла на невялікім узвышэнні, зробленым з камянёў і гліны ў правым, бліжнім ад дзвярэй, кутце хаты. Да яе падыходзіў драўляны ляжак для начлегу. Печ другой паловы XII ст. больш дасканалая. На невысокім апечку слупавой канструкцыі знаходзілася топачная камера. Пад ёй у апечку было «падпечча», дзе захоўваўся гліняны посуд. У вуглавым слупе апечка былі ўрубленыя дзве жэрды для памоста ляжанні. Пад печы і ляжанка знаходзіліся на вышыні 55-60 см адзуроўна падлогі. Так, печы з хаты старажытнага Берасця мелі памеры 1,2 на 1,4 м ці 1,4 на 1,4 м. У XIII ст. тут з'явіліся печы, зробленыя з вялікапамернай цэглы. Дах у гарадскіх хатах быў двухсхільны і рабіўся з асобных драўляных дэталю – какошын (куруц). Гэта былі трохвугольныя, пастаўленыя на рабры дошкі, што абіраліся на верхні в'янец бакавой сцяны будынка. Фронтон дахаў мелі трохкутную форму. Яны былі зроблены са спецыяльных бярвенняў (самцоў) са сцясанымі канцамі. Ад нізу да верху даху іх даўжыня змянялася з кожным вянком.

У часы ВКЛ (XIV – XVI стст.) хаты ў гарадах становіцца большымі. Так, на Верхнім замку Віцебска яны былі плошчай ад 36 да 42 кв.м. Некаторыя будынкі мелі два паверхі, наверх знаходзілася жылло, а ўнізе – падклет – гаспадарчыя памяшканні. Як і раней, хаты рабілі з хваёвых бярвенняў, маснічныя падлогі – з тоўстых аполкаў, фундамента – з абрубкаў бярвенняў (штандары, ці дылі). Дахі пакрывалі тарцамі і гонтай. У XIII – XVII стст. была пашырана тэхніка рубкі для змацавання бярвенняў хаты

Дзверы

Ганкі

«ў лёжку» з астаткам. Сустрэкаліся і іншыя тэхнікі змацавання бярвенняў «у шула» і «ў хракпу».

Асновай вянчонай канструкцыі беларускай хаты з'яўляецца вугал, пры дапамозе якога вяжуць бярвенні ў вянкі зруба. Існавалі чатыры тыпы апрацоўкі вуглоў канцоў бярвенняў, што выходзілі з вонкавых паверхі сцена хаты. Часта канцы бярвенняў не абразалі пад шнур, а пакідалі рознай даўжыні, такія вуглы мелі назву «касматчы». Гэта спрыяла таму, што вуглы не прамарзалі і не загіналі, а абсяканне сякерай бярвенняў змяняла пранікненне вільгаці ў драўніну, бо поры ў бярвяне сплосчваліся.

Этнографі выдзяляюць наступныя тыпы вуглоў:

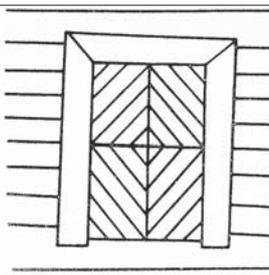
1. Вугал «у чашку» («у вугал», «сабачы вугал», «у вобла»). Гэта калі паўавальныя гнёзды – «чашкі», рубленыя з аднаго ці абодвух бакоў бярвяна, з'яўляюцца элементамі злучэння вянка з бярвенняў.

2. Просты замок («у замок»). Гэта варыянт вугла «ў чашку», калі ў бярвяне рабіліся прамавугольныя выразы (гнёзды).

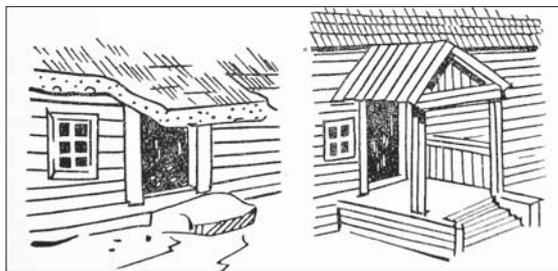
3. Вугал «у каню» (альбо «зубчасты вугал»). Больш моцны і трывалы з усіх відаў вуглоў, бо бярвенні маюць дадатковую сувязь – шпыц у адным бярвяне і гняздо ў другім.

4. Чысты вугал (ластаўчын хвост, нямецкі вугал, гладкі вугал) – выпілаваная наўскос чашкі з абодвух бакоў бярвяна. Канцы бярвенняў абразуюць па плоскасці сцен. Гэта адзін з самых старадаўніх тыпаў перавяжкі бярвенняў.

У XVI – XVIII стст. хаты беларусаў канчаткова падзяліліся на гарадскія і

Дзверы

Ганкі

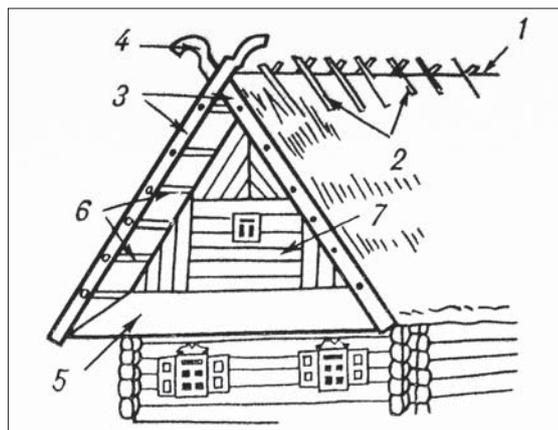
сялянскія, што адрозніваліся памерамі, планіроўкай і інтэр'ерамі. У іх з'яўляецца дах з вуглаў урубамі. Сялянскія хаты былі зроблены ў прасты вугал і мелі ад 10-і да 15-і вянцоў, пачынаючы з ніжняга «падруба». У якасці будаўнічага матэрыялу часта ўжывалі круглыя неачасныя бярвенні «круглякі». Былі і бярвенні, абчасаныя з двух бакоў – «дылы». Некаторыя зрубныя ставіліся на фундамента з дапамогаю камянёў. Падлога ў сялянскіх хатах была земляной, глінабітнай ці драўлянай з плах.

Канструкцыі страхі (даху) былі розныя. Самы старажытны варыянт – страха «на сохах» – высокіх слупах з развілінай наверх. Таксама былі канструкцыі

страхі «закотам», «на самцах» і «на слегах». Сутнасць такой канструкцыі ў тым, што на канцы паступова пакарачаныя бярвенняў, абодвух франтонаў «самца» клаліся падоўжаныя «слегі», што складалі лату страхі.

З'явілася і новая канструкцыя даху «на кроквах». Асновай яе была пара кроквая, урубленыя ў верхні в'янец хаты і злучаныя зацяжкай. Часам кроквы мелі на ніжніх канцах сук, якімі яны ўпіраліся ў верхняе бярвяно сцяны. Крыліся страхі саломай ці трэскамі «драніцамі». У некаторых сялянскіх хатах з'явіліся гарышчы «вышкі», дзе захоўваліся розныя рэчы. Доўгі час хата ацяплялася глінабітнымі печамі, але ў XVIII ст. іх змяняюць цагляныя.

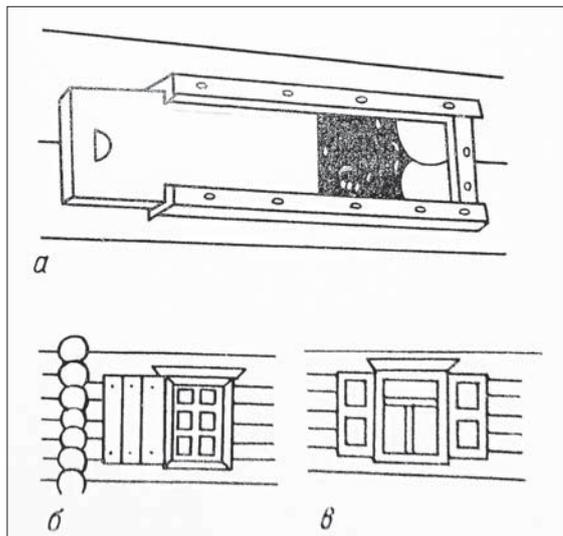
У XIX ст. выгляд сялянскай хаты паступова змяніўся. У першай палове XIX ст. з'яўляюцца вокны сучаснага тыпу. У сярэдзіне XIX ст. – ганкі. Раней каля парога хаты ляжаў камень ці калода з прыступкамі. Знікаюць «курныя» хаты, спачатку ў гарадах, а затым і ў вёсцы. Да канца XIX ст. амаль усе сялянскія хаты ўжо мелі цагляныя печы з комінамі. Са знікненнем «курнай» хаты змянілася і форма страхі. З'яўляецца столь. Асновай страхі сталі бярвенні (свалокі). Іх было пяць. Адно на грэбені і па два на схілах. Па «свалоках» клаліся жэрды з каранем, загнутым унізе (какошыны). Па іх уздоўж страхі ішлі дошкі, на якія клалі пласт баросты, а па ёй, у напрамку схілу ляжалі драціны. Усё гэта абатралася на доўгую дошку, пакладзеную на рукі какошын. Каб праз грэбень страхі не працякала вада, дошкі аднаго са схілаў выпускаліся на паўметра, альбо клалі так званыя «ахлупнае» бярвяно. Страха звычайна крылася саломай, якая снап-

Канструкцыйныя элементы страхі: 1 – вільчак, 2 – паўзіны, 2 – паўзіны, 3 – ветраціцы, 4 – вільчык, 5 – адліў, 6 – латы, 7 – шчыт

Як у 1937 годзе ў Слоніме знайшлі водаправод Агінскага

Вокны: а – валакавое, б – з шасцю балонкамі і адной аканіцай, в – з трыма балонкамі і дзвюма аканіцамі

камі прывязвалася да лат і прыскалася жэрдкамі. На грэбні былі рожкі-козлікі, а тарцы схілаў закрываліся дошкамі-закрылінамі. Добра зробленая саламяная страха магла захоўвацца 50 гадоў і болей.

З другой паловы XIX ст. у беларускай вёсцы пачала распаўсюджвацца разьба, якую аздаблялі і сялянскія хаты. Першымі з’явіліся вільчакі, яшчэ і на курных хатах. Вільчак – гэта разное аздабленне франтона пры двухсхільнай страсе. Верхнія канцы дошак, што закрываюць тарцы латак страхі, выразіліся ў выглядзе розных фігур, асабліва конскіх галоў. Потым з’явіліся ліштвы (аздабленне вокнаў) і аканіцы, звячайна двухстворкавыя. У пачатку XX ст. распаўсюдзіўся ганак – драўляны памост з дзвюма-трыма прыступкамі. Над ім будавалі двухсхільную ці радзей аднаскільную страху, абапёртую на драўляныя калонкі, часам аздабленыя разьбою.

У XX ст. вялікі ўдар па дабрабыце беларускай вёскі першая сусветная вайна, рэвалюцыя і савецка-польская вайна. Значная частка гарадской і вясковай забудовы, асабліва ў Заходняй Беларусі, была знішчана. Заходнебеларуская вёска моцна пацярпела ў 1915 г., калі царскія ўлады гвалтам ператварылі сотні тысяч беларускіх сялян у

бежанцаў. Іх хаты царскай войскай стараліся спаліць, каб добра не дасталося немцам. Частка ўцекачоў здолела вярнуцца назад, ужо ў Польшчу, пасля 1921 г., і мусілі адбудоўваць свае хаты нанову. Вельмі добра апісаў сялянскае жыццё беларусаў у тыя часы (1938 – 1939) Вячаслаў Адамчык у кнізе «Чужая Бацькаўшчына». Добра апісаных тагачасных хат, як звонку, так і ўсерадзіне.

Выгляд сялянскіх хатаў на тэрыторыі БССР склаўся яшчэ ў пачатку XX ст. Пасля НЭПа ў БССР акрамя вёсак і сёлаў з’явіліся хутары, якія да 1929 г. віталіся бальшавіцкай уладай. У часы калектывізацыі хутары пачалі знішчаць, а хаты багатыя сялян (кулакоў), якіх выселілі за межы БССР, забралі ў калгасы. У гады апошняй вайны ў вёсках згарэла да 1,2 мільярд будоў і загінула 9200 вёсак.

Значную эвалюцыю ў другой палове XX ст. перажыла і тыповая беларуская хата. Яна стала большай, з’явіліся прыбудовкі і веранды, перагародкі, што дзялілі інтэр’ер на спальню, галоўны пакой і кухню каля печы. Крылы хаты ўжо не салямай, а драўлянай, шчапой, зрэдку гонтай ці дахоўкай. У 1960-я з’явіўся шыфер, якім ахвотна пачалі крыць новыя хаты, прычым часта яго клалі прама па драўняныя. Зрэдку крылі жалезам ці бляхай. Веранды ўпрыгожвалі хату і функцыянальна выконвалі ролю тамбура для ўцяплення дзвярэй ад вуліцы.

У 1980-я гг. пад час газыфікацыі сталі адмаўляцца ад печы, а газавыя пліты ставілі ў прыбудовках, фактычна пераносячы туды кухню. Самі печы альбо пакідалі, альбо разбіралі, і ў такім выглядзе беларуская хата перайшла ў XXI ст.

У жніўні 1937 года на Уланскай вуліцы ў Слоніме (цяпер гэта ўчастак Савецкай вуліцы ад Першамайскай да моста цераз канал) пракладвалі ўчастак гарадскога водаправода. Рабочыя ў траншэі натрапілі на тоўстыя калоды дрэва. Іх сярэдні дыяметр складаў каля 40 см. Пасля таго, як дрэва выкапалі і высветлілі, высветлілася, што гэта водаправодная труба – унутры была высвідравана адтуліна дыяметрам каля 15 см.

Відаць, у 1937-м, як і ў папярэдні год, працы па пракладцы водаправода былі маштабныя, бо ў рабочых была магчымасць прасачыць, што водаправод ішоў з-пад гандлёвых радоў (цяпер гэта сквер на Першамайскай вуліцы) па Уланскай вуліцы, паварочваючы далей у накірунку Опернай вуліцы.

Адрэзку слонімскай прыгашлі да высноў, што гэта частка водаправода, пабудаванага старацам Міхалам Казімірам Агінскім у другой палове XVIII ст. Знаходку перадалі ў слоніmsкі музей. Фрагмент драўлянага водаправода другой паловы XVIII ст. і сёння можна пабачыць у Слоніmsкім раённым краязнаўчым музеі.

Дарэчы, для вырабу такога водаправода патрэбны былі спецыялісты. Напрыклад, у XVII ст. у Гродна іх планавалі выклікаць з Вільні. Яны свідравалі адтуліну ў дрэве, асобныя калоды злучалі металічнымі буксамі, снапалі і скобамі, замазвалі лёнам, каноплянымі вярвоўкамі і смалой.

«Дакументальна пацверджана, што па драўляных калодах-трубах вада падавалася з Панасоўскіх гор, – сказаў на мясцовым тэлебачанні краязнаўца і журналіст Васіль Афанасік. – Яшчэ нядаўна такія трубы знаходзілі пры раскопках». У тым жа сюжэце гздалася, што калі ў 1895 годзе вырашалася пытанне аб будаўніцтве ў Слоніме гарадскога водаправода, ад аднаго са старажылаў улады ведалі, што на Панасоўскіх гарах была «сажалка пры млыне» (былі яшчэ заўважныя і іх сляды), і адтуль вада падавалася ў горад самацёкам па драўляных трубах.

Атрымліваецца, што ўжо ў той час не было ніякіх дакументаў пра першы слоніmsкі водаправод. Не дзіўна, што афіцыйнай датай яго заснавання лічыцца 1895-ы – у гэтым выпадку ўсе адведзеныя дакументы захаваліся.

У пазнейшай публікацыі В. Афанасік пісаў, што «дубовыя трубы-калоды» былі знойдзены «пры раскопках на вуліцы Пушкіна, а яшчэ раней – на вуліцы Мая-

Фрагмент драўлянага водаправода

коўскага». У нарысе гісторыі слоніmsкага водаправода сцвярджаецца, што «ў Слоніме, у Зарэччы, каля касцёла Св. Андрэя, у 1775 г. быў пракладзены водаправод з драўляных калод». А «крыху пазней М.К. Агінскі для падводу вады ў тэатр для пастаноўкі тэатральных відовішчаў, для фантанаў таксама выкарыстаў водаправод». З гэтага тэксту вынікае, што першы водаправод у горадзе з’явіўся на Зарэччы (так раней называлася Замосце) ў год пабудовы касцёла Св. Андрэя. Але ці ёсць доказы?

На наш погляд, Агінскі, калі будаваў водаправод, то адначасова – і на левабярэжжы, і на правабярэжжы Шчары. Факт існавання самацёчнага водаправода на Замосці даказаны: у 2013 г. каля злучэння вуліцы Горкага і плошчы Сапегі адкапалі яго фрагмент – драўляную калоду, як мяркуецца, XVIII ст.

Слоніmsкі гараднічы ў рапартаж гродзенскаму губернатараў ад 11 студзеня 1838-га, гадваючы пра колішні водаправод Агінскага, пісаў пра «свінцовыя водаправодныя трубы». І ён дакладна ведаў пра іх не толькі з распеваў старажылаў, бо за некалькі гадоў да гэтага некаторыя слоніmsкі «сакратна па кавалках» выкопалі іх у сваіх агародах. Вада па трубах наступала ў «канавы, напоўненыя вадой» каля палаца Агінскага.

Што гэта, камбінаваны водаправод, які складаўся з драўляных і свінцовых трубаў? Ці спроба абнавіць драўляны водаправод, пракладаючы свінцовыя трубы? Пакуль адказу на гэтае пытанне няма.

У шэрагу публікацыі пра дзейнасць М.К. Агінскага ў Слоніме сцвярджаецца, што водаправод будаваўся

для патрэбаў тэатра, які знаходзіўся каля канала Агінскага. На наш погляд, гэта не так. На Замосці ж не было тэатра, але быў водаправод – мясцовых жыхароў забяспечвалі пітной вадой. Вось і на левабярэжжы з яго дапамогай часткова вырашалася праблема вады. Іншая справа, хто да яе меў доступ. Верагодна, водаправод забяспечваў патрэбы палаца Агінскага, шматлікіх жыхароў усіх яго будынкаў, гасцей.

Ужо гздаліся «канавы» каля палаца, у якія паступала вада. На жаль, як функцыянавала сістэма, дакладна невядома. Валяніціна Караткевіч і Анатоль Кулагін пішуць, што «частка сцэны [тэатра] затоплялася вадой з канала і па ёй плавалі лодкі». Васіль Супрун жа адзначае, што значная частка сцэны «затоплялася вадой з суседняга вышэй паднятага става, перад гледачамі маглі плаваць лодкі». Рэчыцу мае Супрун, бо ёсць сведчанне з пачатку XIX ст. пра «сістэму трубаў», з дапамогай якіх частка сцэны «запаўнялася вадой з сажалкі».

Такім чынам, з водаправода Агінскага вада трапляла і ў сажалку, а ўжо адтуль – у тэатр.

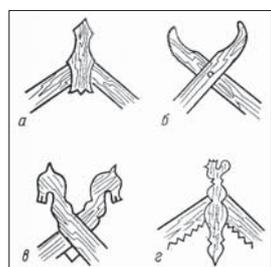
Даследчык дзейнасці М.К. Агінскага Анджей Цянавецкі падкрэслівае, што ён «пераняў даўно абжыты маэнтак, які ўнёс ужо пэўны ўклад у культуру, а не зусім пустое месца». Агінскі «толькі вельмі нязначна пашырыў і перабудаваў рэзідэнцыю» ў Слоніме.

В. Супрун піша, што Агінскі «завяршыў будаўнічыя работы па аднаўленні і рэканструкцыі колішняга палаца Льва Сапегі пад так званую «Оперу»». Паводле гэтай версіі, ён не ўзводзіў будынак тэатра, проста абнавіў стары палац, у якім праходзілі сеймікі ВКЛ.

А што калі і водаправод М.К. Агінскі проста абнавіў? Яго ж маглі першапачаткова пабудаваць і Сапегі. Дагэтуль дакладна невядома, як змяніў рэчышча Шчары стараста Леў Сапега, пра землянныя працы якога каля замка гздаваў кароль і вялікі князь Жыгімонт III. А яшчэ ў 2015-м у СМІ была гзда пра планы археолагаў разам з дайверамі «даследаваць... драўляны водаправод у Слоніме, частка якога знаходзіцца пад вадой». І дзе яна знаходзіцца? Гэта ўсё пытанні на будучае. Паступова іх становіцца ўсё менш.

Сяргей ЁРШ

(Паводле электроннага выдання «Слоніmsкі край», № 2 за 2021 г.)

Вільчакі: а, г – адзінарныя, б, в – падвойныя

Алег ТРУСАЎ

Дзе варта пабываць

5 лютага а 15-й гадзіне ў музеі «Лошыцкая сядзіба» адбудзецца мерапрыемства «Чытаем Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча: фарс-вадзівіль «Пінская шляхта»», арганізаванае сумесна з Філармоніяй для дзяцей і юнацтва Белдзяржфілармоніі.

4 лютага 1808 г. па Бабруйскім павеце Мінскай губерні з падачы мясцовага конюха разнеслася навіна аб тым, што ў старога падчашага Яна Марцінкевіча, арандатара фальварка Панюшкавічы, і ў яго другой жонкі Марцыяны з Нядзвецкіх нарадзіўся сын, названы двума імёнамі Вінцэнт-Якуб. Дзіця нарадзілася слабым, але мела прагу да жыцця і змагло «зачапіцца» ў гэтым свеце. Будучы пісьменнік рана застаўся сиратаю, яго выхаваннем займаліся сваякі. З 1827 г. у маладога Вінцэнта пачалося самастойнае жыццё – ён ехаў у губернскі Мінск па пасадку кансісторскага служачага...

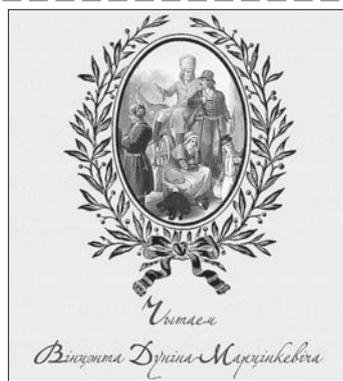
А сёлета прапануем узгадаць фарс-вадзівіль «Пінская шляхта» В. Дуніна-Марцінкевіча, частага госця Яўстафія Прушынскага, гаспадара Лошыцкай сядзібы ў 1820 – 1877 гг. У гонар сярброўства шляхціц Вінцэнт напісаў паэмы «Купала» і «Вечарніцы», якія, у тым ліку, апавядаюць пра падзеі ў Лошыцы.

Літаратурная гульня па матэрыялах «Пінскай шляхты» дапаможа болей даведацца пра побыт беларускага Палесся – малой радзімы апошняй гаспадыні Лошыцкай сядзібы Ядвігі Любанскай з Кеневічаў.

Акрамя таго, на імпрэзе ў выкананні салістаў Філармоніі для дзяцей і юнацтва прагучаць асобныя дзеі «Пінскай шляхты», музычныя творы на словы заснавальніка беларускай драматургіі.

Падрабязней пра імпрэзу чытайце на сайце музея.

Паводле інфармацыі арганізатараў

Літаратурны шлях у 95 гадоў

У снежні 2021 года ўрачыста адзначыла 95-гадовы юбілей народнае літаратурнае аб'яднанне «Наддзвінне» з Полацка, адна з самых старэйшых літаратурных суполак Беларусі. «Наддзвінне» ўзнікла напачатку як філія ўсебеларускага аб'яднання паэтаў і пісьменнікаў «Маладняк», якая пачала гуртавацца восенню 1925 года пад кіраўніцтвам Алеся Дудара пры рэдакцыі акруговай газеты «Полоцкі пахар» (з лютага 1926 года – «Чырвоная Полаччына»). Вынікам дзейнасці прадзвінскіх літаратараў стаў выпуск у снежні 1926 года альманаха «Наддзвінне», з якога фактычна і пачаўся шлях творцаў Полаччыны ў вялікую літаратуру.

Праз «Наддзвінне» прайшло нямала вядомых беларускіх літаратараў. Пачынальнікамі суполкі былі Алесь Дудар, Алесь Звонак, Ян Скрыган, Эдуард Самуйленак, Пятрусь Броўка, Тарас Хадкевіч, Сцяпан Сямашка. Пасля Вялікай Айчыннай вайны літаб'яднанне «Наддзвінне» і літаратурная старонка полацкай газеты адродзіліся дзякуючы яго тагачаснаму кіраўніку Алесю Савіцкаму (дарэчы, у 2015 годзе ў Полацку ўстаноўлена прэмія яго імя). У літаб'яднанні рабілі свае першыя крокі Генадзь Бураўкін, Валянцін Лукша, Міхась Барэйша, Іван Стадольнік, Герман Кірылаў, Навум Гальпяровіч і іншыя. Пяць працавалі ў літара-

турным аб'яднанні многія пакаленні полацкіх літаратараў. У розны час яго кіраўнікамі былі Валянцін Лукша, Юрый Лыжын, Уладзімір Ліхачоў, Іван Стадольнік, Міхась Барэйша, Юрась Касцюк, Герман Кірылаў, Лера Сом, Мікалай Балдоўскі.

Сёння ў наша аб'яднанне ўваходзяць вельмі цікавыя і таленавітыя творчыя людзі. Мы выдаем калектыўныя зборнікі, выходзяць з друку аўтарскія кнігі. Творы ўдзельнікаў аб'яднання «Наддзвінне» друкуюцца ў рэспубліканскіх выданнях: часопісах «Полымя», «Нёман», «Маладосць», газеце «Літаратура і мастацтва», іншых.

Рэгулярна публікуюцца «наддзвінцы» ў літаратурнай старонцы газеты «Полацкі вяснік» і практыкуюць тэматычныя выпускі інтэрнэт-форума «Наддзвінне – live». Некалькі апошніх гадоў мы

працуем па праекце ««Сулалдзе»: выхаванне паэзіі», мэта якога – садзейнічаць установам адукацыі Полаччыны па выхаванні рознабаковай і гарманічнай асобы. Пяты год «Наддзвінне» ажыццяўляе праект «Маладыя галасы, або Шукаем таленты». Амаль штогод праводзім адкрытыя літаратурныя конкурсы сярод навучэнцаў Полацкага рэгіёну з мэтай папулярызавання гістарычных, культурных і духоўных каштоўнасцяў краю, выяўлення творчых талентаў сярод маладога пакалення.

Спадзяемся, прыдуць у «Наддзвінне» новыя таленты, будуць стварацца новыя творы... І наша аб'яднанне ніколі не згубіцца ў бяскрайнасці паэтычных даляў.

*Валянціна СОПІКАВА,
кіраўнік народнага
літаратурнага аб'яднання
«Наддзвінне»*

Рэдакцыя «Краязнаўчай газеты» прапанавала падзяліцца сваімі ўспамінамі пра згаданае літаратурнае аб'яднанне аднаго з былых «наддзвінцаў», сябра нашай рэдкалегіі Навума Гальпяровіча.

Шчаслівы выпадак прывёў мяне, дзевятнаціцігадовага хлопца, у далёкім 1967-м годзе ў карэктары полацкай газеты «Сцяг камунізму», адной са старэйшых у Беларусі. Менавіта тут я пачаў далучацца да таямніц журналістыкі. Мяне таксама вабіла літаратура, і з заміраннем сэрца я чуў расповеды маіх старэйшых калег пра літаб'яднанне «Наддзвінне», якое дало нашаму прыгожаму літаратурнаму творцаў такіх твораў, як Пятрусь Броўка, Эдуард Самуйленак, Тарас Хадкевіч, Алесь Савіцкі, Валянцін Лукша, Генадзь Бураўкін.

І тут галоўны рэдактар Іван Фёдаравіч Лемеш даручае мне, пачаткоўцу, апекавацца літстаронкамі, што рэгулярна выходзілі ў газеце: «Хутка да нас прыйдзе на працу сапраўдны літаратар, больш вопытны, чым ты, вось пад яго кіраўніцтвам вы і будзеце займацца «Наддзвіннем»», – сказаў пры гэтым ён.

Неўзабаве ў рэдакцыі пачаў працаваць былы зубны доктар з Лыбаччыны Іван Стадольнік. Свае першыя вершы ён друкаваў у газеце яшчэ пад час вучобы ў Полацкім медвучылішчы. У гэты час былі кіраўнік літаб'яднання Юрый Лыжын звышніўся з рэдакцыі, і трэба было выбіраць новага старшыню. Неўзабаве ў адным з рэдакцыйных кабінетаў прайшло пасяджэнне

«Наддзвіння», на якім аднагалосна старшынёй абралі Івана Стадольніка, а мне даручылі быць яго першым памочнікам. Часам, калі па нейкіх прычынах Івану не выпадала весці пасяджэнні, гэта даводзілася рабіць мне, а літстаронкі з твораў «наддзвінцаў» мы рыхталі разам.

Так прайшлі дзесяць гадоў, пакуль я працаваў у полацкай газеце. Потым І. Стадольнік з'ехаў на сталую працу ў Мінск, і аб'яднанне ўзначаліў Юрась Касцюк. І хоць па сапраўдному я адчуў сябе літаратарам ужо ў літаб'яднанні «Крыніцы» пры наваполацкай газеце «Хімік», «наддзвінскую» пару ўспамінаю з цеплынёй і ўдзячнасцю. Як і сваіх папчэнікаў Івана Стадольніка, Германа Кірылава, Алену Ніякоўскую, Віктарыю Чарнякову, Віктара Леаненю, Надзею Ярмак. Упершыню на нашых літстаронках з'явіліся імёны былога марака Міхася Барэйшы, школьнікаў Пятра Васючанкі і Сяргея Сокалава, рабочага аднаго з заводаў Аляксандра Раткевіча. Усе яны потым у розны час сталі вядомымі пісьменнікамі.

«Наддзвінне» стала для мяне сапраўднай літаратурнай брамай, і да гэтага часу з цеплынёй і гонарам узгадаваў тыя залатыя часы юнацтва і творчасці, звязаныя са славетнай полацкай літаратурнай суполкай.

Іван Стадольнік, Герман Кірылаў, Генадзь Бураўкін, Навум Гальпяровіч на плошчы Францыска Скарыны ў Полацку (фота 1970-х гг.)

3-пад музейнага шкла

Арол-маркут

А калі вы былі ў Слонімскай краязнаўчым музеі? Калі сабе адкажаце – даўно, значыць, надышоў час завітаць да нас. А пакуль вы збіраецеся, нагадаем, што ў музеі ёсць не толькі экспазіцыя аддзела гісторыі Слонімсчыны, але і тры залы аддзела прыроды.

Вялікія, прыгожыя арлы-маркуты – гаворка пойдзе пра самых буйных прадстаўнікоў гэтага роду птушак. Паглядзець на чучалы арлоў можна хоць сёння ў нашым музеі. У арла-маркута шырокія доўгія крылы з «пальцамі», невялікі параўнальна з імі хвост – памеры, якія ўражваюць нават на адлегласці.

Ад падобнага па памерах арлана-белахвоста (чучала якога таксама ёсць у музеі) маркут адрозніваецца роўным, неклінаватым зрэзам хваста і залацістымі патыліцай і зашыйкам. Дарэчы, у перакладзе з англійскай мовы яго назва гучыць як «залаты арол». Уражвае веліч і моц гэтай птушкі (размах крылаў дасягае двух з паловай метраў).

Сустрэча з маркутам, на жаль, справа рэдкая: у апошнія дзесяцігоддзі колькасць гэтых птушак, як і многіх іншых крылатых драпежнікаў, вельмі скарацілася. Такім буйным птушкам проста не сталася дзе «прытуліцца». Вельмі асцярож-

ны маркут гняздуецца толькі ў дзікіх, цяжкадаступных для чалавека мясцінах, для палявання ж яму патрэбна да дзясятка квадратных кіламетраў таксама малалюднай прасторы, ды каб яшчэ на ёй было што ўпаляваць! У сярэдзіне мінулага стагоддзя людзі вырашылі, што крылатыя драпежнікі «прыносяць шкоду», палючы на тых жывёл і птушак, паляваць на якіх дазволена толькі чалавеку. Цудоўныя птушкі бялігасна знішчаліся, за кожнага забітага драпежніка прызначалася прэмія. За параўнальна кароткі тэрмін колькасць дзённых драпежнікаў значна скарацілася. Вось тут і высветлілася іх экалагічная роля. Рэзка ўпала ўраджай збожжавых. Справа ў тым, што аснову харчавання многіх птушчых драпежнікаў складаюць грызуны, якія, у сваю чаргу, харчуюцца зернем і разнажаюцца проста з фантастычнай хуткасцю. А калі ў іх яшчэ няма натуральных ворагаў? На самой жа справе, «шкодных» і «карысных» жывёл у прыродзе няма.

Як і многія іншыя арлы, маркуты селяцца пераважна ў гарах, робячы гнёзды на недаступных скалах. У Беларусі, як вядома, горы адсутнічаюць, і нашы арлы праяўляюць пэўную экалагічную пластычнасць, селячыся на верхавых балотах. Свае магутныя гнёзды

Арлан-белахвост

яны ўладкоўваюць на верхшалахах старых дрэў, пераважна на сухіх мінеральных астравах сярод балот, у месцах, якія амаль не наведваюць людзі. Носка ўтрымлівае два яйкі, але звычайна выжывае толькі адно птушаня, і не кожны год. А калі ўлічыць, што ў гады з кепскай кармавой базай арлы так і не прыступаюць да размнажэння, а маладыя птушкі зольныя гнездавацца толькі на чацвёрты год жыцця, то можна ўявіць сабе ўсю «ўрадлівасць» арла-маркута, цара птушак.

Калі вы хочаце адчуць усю моц гэтай прыгожай птушкі, абавязкова завітайце ў Слонімскай краязнаўчы музей імя І.І. Стаброўскага.

Цікавыя факты аб арлах-маркутах

Арлоў часта лавілі і прыручалі. Потым яны ста-

навіліся вернымі памочнікамі на паляванні. Дзякуючы neverагодна востраму зроку, арлы-маркуты высочвалі дзічыну і лавілі яе, прыносячы гаспадару.

Маркуты neverагодна моцныя. Яны атакуюць здабычу з такой сілай, што яна атрымлівае шмат пералому і памірае. А яшчэ маркут можа зацягнуць у гняздо цяла.

Маркут можа разглядзець здабычу на адлегласці 4-х кіламетраў. У гэтай птушкі каляровы зрок. Гэта вялікая рэдкасць у жывёлным свеце.

Маркут можа жыць побач з чалавекам. Але людзі павінны быць асцярожнымі, каб птушкі засталіся ў гнязды. Вядомы выпадак, калі напалоханыя арлы кідалі разам з гняздом птушанят.

Сярод арлоў-маркутаў распаўсюджаны канізізм: старэйшыя птушанята ўвесь час спрабуюць забіць малодшых.

Маркуты – вельмі старажытныя птушкі. Іх продкі вучыліся лятаць яшчэ ў эпоху дыназаўраў.

Звычайна ў арлоў-маркутаў некалькі гнёздаў. Яны жывуць у адным з іх, пакуль не спатрэбіцца перабрацца ў іншае месца.

Наталія АЛЯХНОВІЧ, старшы навукова супрацоўнік Слонімскага краязнаўчага музея імя І.І. Стаброўскага

Арол-маркут

Картаграфічны вобраз беларускай сталіцы

У жніўні мінулага года «Белкартаграфія» выдала альбом «Мінск на старадаўніх картах і планах» (Мінск: Белкартаграфія, 2021), спецыяльны змест і тэксты якога падрыхтавалі Ілля і Валянціна Андрэевы, Павел Растоўцаў. Альбом дае магчымасць убачыць развіццё Мінска ў 1750 – 1940-я гг. У ім апублікаваны 84 карты і планы, гравюры, рысункі і дакументы, у тым ліку першы вядомы план Мінска і першая вядомая гравюра з выявай горада, усе вядомыя на сёння планы XVIII ст. і пазнейшага часу. Некаторыя з іх друкуюцца ўпершыню. Выданне складаецца з прадмова, 18-і раздзелаў, а таксама спіса крыніц і літаратуры.

Картаграфічны матэрыял альбома размеркаваны па храналагічным прынцеце: ад Сярэднявечча да Другой сусветнай вайны. Аўтары цалкам слухна вырашылі паказаць гісторыю картаграфічнага адлюстравання Мінска ў кантэксце фарміравання геаграфічных ведаў і ўяўленняў аб землях Беларусі ў еўрапейскай і арабскай культуры Сярэднявечча ды ранняга Новага часу. Картаграфічны вобраз нашых зямель ствараўся дзякуючы разнастайным сувязям, асаб-

вуковым тэкстам. Гэта дазваляе чытачу лепей зразумець працэс развіцця картаграфіі ў кантэксце гісторыі Беларусі і ўсёй Усходняй Еўропы.

Паколькі ўжо ў першай трэці XX ст. Мінск становіцца адным з палітычных цэнтраў, а затым і сталіцай Беларусі, то складальнікі альбома асабліва ўвагу звярнулі на размяшчэнне тапоніма «Белая Русь» на старажытных картах. У выданні выразна выяўлена абнаўленне картаграфічных ведаў, што адбылося ў Еўропе ў XV – XVI стст. і было звязана з дзейнасцю Мікалая Кузанскага, Бярнарда Вапоўскага, Герарда Меркатора і некаторых іншых картографіаў, а таксама станаўленне ўласнай картаграфіі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай. Заўважым, што ў прадмове да выдання, напісанай І. Андрэевым, катэгорыя, але даволі трапна, пазначаны генезіс мясцовай, беларускай картаграфіі. Значная ўвага надаецца не толькі карце ВКЛ, створанай у канцы XVI ст. па заказе Мікалая Крыштафа Радзівіла Сіроткі, але і развіццю картаграфічнай справы ў Рэчы Паспалітай сярэдзіны – другой паловы XVIII ст. Цікава, што выклікае і асобны раздзел альбома, прысвечаны картам правінцый каталіцкіх манаскіх

ордэнаў, у тым ліку езуітаў, французскай і бернардынцаў.

Мінск (Менск) ужо ў другой палове XVI ст. быў цэнтрам ваводства і з'яўляўся адным з самых эканамічна развітых беларускіх гарадоў (паводле нормаў выплачваемых дзяржаўных падаткаў у 1560-я гг. Менск уваходзіў у лік 12-і самых развітых гарадоў (ВКЛ). З сярэдзіны XVI ст. Менск пачынае ўказвацца на геаграфічных картах, створаных спачатку ў Заходняй Еўропе. Упершыню горад быў выяўлены ў 1554 г. на карце Еўропы фламандскага картографіа Герарда Меркатора. Першыя ж планы Менска і яго ваколіц захаваліся да нашых дзён толькі з другой паловы XVIII ст. Заклучныя сем раздзелаў альбома дазваляюць выразна убачыць развіццё горада на працягу двух стагоддзяў – да сярэдзіны XX ст. Якасць гарадскіх планаў пастаянна павялічвалася дзякуючы пераходу ў XIX ст. да дакладных інструментальных вымярэнняў. Змешчаныя ў выданні картаграфічныя крыніцы ўтрымліваюць вельмі каштоўную інфармацыю для вывучэння той унікальнай гарадской прасторы, якую гараджане стваралі сваёй штодзённай працай, і якая, у сваю чаргу, сама ўплывала на іх жыццё.

Карты і планы XIX – XX стст. маюць у нашыя дні таксама і важнае практычнае значэнне. На іх аснове магчымае захаванне і аднаўленне культурнай спадчыны беларускай сталіцы, развіццё яе турыстычнага патэнцыялу. Вызваленне Беларусі ад германскіх войскаў летам 1944 г. паставіла пытанне аб аднаўленні і стварэнні фактычна новага аблічча Мінска. Апошнім у альбоме змешчаны план праект-ідэі цэнтра горада, створаны ўжо 27 жніўня 1944 г. (захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь).

Важна адзначыць, што альбом утрымлівае шэраг замечных і аічных карт, у тым ліку карту дзеяча беларускага адраджэння Аркадзя Смоліча 1919 г. і бланкавую карту БССР 1940 г., якія наглядна паказваюць стан як дзяржаўных, так і этнічных межаў Беларусі ў бурліваю першую палову XX ст. Гэтыя крыніцы маюць значную актуальнасць у кантэксце вывучэння працэсаў станаўлення беларускай дзяржаўнасці. Бібліяграфічны спіс, што звяршае выданне, змяшчае пералік важнейшых крыніц і навуковай літаратуры па гісторыі картаграфіі Усходняй Еўропы.

Альбом «Мінск на старадаўніх картах і планах» будзе карысны як спецыялістам, так і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі.

Уладзімір ПАДАЛІНСкі, кандыдат гістарычных навук

ЛЮТЫ

3 – Губская Надзея Аляксандраўна (1947), спявачка, заслужаная артыстка Беларусі, педагог – 75 гадоў з дня нараджэння.

4 – Шантыр Фабіян Гіляравіч (1887, Слуцк – 1920), пісьменнік, публіцыст, перакладчык, грамадскі і палітычны дзеяч – 135 гадоў з дня нараджэння.

6 – Навуменка Уладзімір Якаўлевіч (1932, Васілевічы – 2005), вучоны ў галіне геаграфіі, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі, выдатнік народнай асветы і адукацыі Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

6 – Саркісян Віктар Уладзіміравіч (1947), артыст балета, балетмайстар, педагог, народны артыст Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

8 – Пятрова Людміла Іванаўна (1947, Магілёўскі р-н), літаратуразнаўца, педагог, заслужаны дзеяч культуры Беларусі, выдатнік друку Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1998) – 75 гадоў з дня нараджэння.

9 – Радзівіл Крыштоф (мянушка Пярун; 1547, Вільня – 1603), ваенны і дзяржаўны дзеяч ВКЛ, удзельнік Інфлянцкай вайны 1558 – 1582 гг., вайны Рэчы Паспалітай са Швецыяй 1600 – 1629 гг. – 475 гадоў з дня нараджэння.

9 – «Сялянкі» («Ідылія»; 1852, Мінск), першая беларуская опера (лібрэта В. Дуніна-Марцінкевіча, музыка С. Манюшкі і К. Кжыжановскага) – 170 гадоў з часу прэм'еры спектакля.

10 – Чыркун Алег Міхайлавіч (1942, Мінск), кампазітар, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 80 гадоў з дня нараджэння.

11 – Орда Напалеон (1807, Пінскі пав. – 1883), мастак-графік, літаратар, кампазітар, педагог – 215 гадоў з дня нараджэння.

Вясковай раніцы ўспамін

Вісела поўня лямпай яркай,
Спявалі пеўні ў катуху,
Сабака на кагосьці гаўкаў,
Туман узбіўся на страху.

І раптам салаўі на грушы
Свой спеў вясенні пачалі,
Іх песні заляталі ў душу,
Хадзіўшы там, бы па раллі.

Тут кура раптам звар'яцела:
У дапамогу салаўям,
На плоце седзячы, запела
Сваё там нешта: «Ко-там-дам!»

На дапамогу пеўні выйшлі,
І атрымаўся цэлы хор:
Адзін салюўка сеў на вішню,
Бо пеўні ладзілі мажор.

Ды раптам гаспадар курыны
Іх шматгалоссе прыпыніў:
Капусты з пограба падкінуў,
Чым знішчыў ладны той матыў.

Пабеглі куры на капусту,
Забыўшы на вясновы спеў,
І певень скуб лісты да хрусту...
Салюўка ж змоўк і паляцеў.

Смяецца той, хто...

Вясковая байка

Смяялася з кумы: «Во, будак наляпіла!
Катух на катуху, будан на будане!
Навошта ж столькі іх! Ну, ці не Божа сіла,
Прайсці на агарод – ніводнай не мінеш!»

Аб тую трэснеш бок, аб гэтую – калена,
А дзе і галавою аж дырышся ў страху!...
Смяялася з кумы... Час паказаў – дарэмна!
Сама набудавала катух на катуху.

Будан ля будана ў падворку наляпіла,
Зірнуўшы збоку, скажаш: «Падобна на кішляк!»
Смяецца ўжо кума: «Ну, ці не Божа сіла!
Дзе б не ішоў, а скроняй і дырышся ў вушак!»

Зірні, кума вачыма лепш на падворак свой,
Бо дах ляжыць на даху, і сценка ля сяняны,
Дзе, несумненна, дзесьці ты трэснеш галавой!
І, можа стацца, раптам цвічком парвеш штаны...»

Мараль:

Чым менш кагосьці крытыкуеш,
Тым меней пра сябе пачуеш!

Валянціна БАБКО-АЛІШКЕВІЧ,
в. Радкава,
Салігорскі раён

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 3

Уздоўж: 1. Бай. 2. Карміліца. 5. Бык. 7. Цяля. 9. Адзнака. 10. Брат. 14. Аўсюк. 15. Астра. 16. Лімфа. 18. Выпад. 19. Лада. 20. Парачка. 23. Харч. 24. Сто. 25. Парасяткі. 26. Плі!
Упоперак: 1. Бацька. 3. Род. 4. Іск. 6. Каток. 8. Лістапад. 11. Расамаха. 12. Праўда. 13. Шашлык. 17. Авенкі. 18. Вялес. 21. Аер. 22. Кот.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

РАЗМАЛЁўКА ПА ПАЛАТНЁ – арнаментальная ці сюжэтная кампазіцыя, выкананая сродкамі жывапісу; від дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва. У Беларусі вядома з XVII ст. Палатном, размаляваным алейнымі фарбамі ў кветкі і розныя фігуры, абіваў сцены і мэблю ў інтэр'ерах дамоў сялян і мяшчан, у шляхецкіх сядзіб.

У 1-й палове XVIII ст. размаляваныя палатняныя шпалеры і батыкі выраблялі на многіх мануфактурах Радзівілаў, у т.л. у Слуцку (заснаваная ў 1730-я гг.), Міры (Карэліцкі раён; заснаваная ў 1747), Нясвіжы (заснаваная ў 1752); палатном, размаляваным у Слуцку, былі абабіты сцены палаца Радзівілаў у Нясвіжы і палаца ва Уроччы (Любанскі раён). Малюнкi (кветкавыя і фігурныя кампазіцыі з архітэктурнымі кулісамі, раслінныя арнаменты, ілюзорна-аб'ёмныя архітэктурны пейзаж) наносіліся на палатно шаблонамі, часам пэндзлямі, адвольна, паводле загадкаў намаляваных кардонаў; фарбы замацоўвалі

тонкім слоём воску. З майстроў размаляўкі па палатне XVIII ст. вядомы Я. Тульхіс, К. Лютніцкі, Лютніцкая,

Размаляўка па палатне. Маляваны дыван з млынам. Язэп Драздовіч (1930-я гг.)

І. Гельскі, які зрабіў кардоны для васковых шпалераў, прысвечаных гісторыі роду Радзівілаў.

Размаляўка па палатне была пашырана ў народным мастацтве Беларусі ў 1930 – 1950-я гг. Прафесійныя майстры прадпрыемстваў мастацкай прамысловасці выкарыстоўваюць багатыя традыцыі размаляўкі па палатне пры стварэнні вырабаў для сучаснага інтэр'ера.

РАЗМАЛЁўКА ПА ШКЛЕ – 1) тэхніка аздаблення шклянкі вырабаў (посуду, вітражоў, лямпаў, пацерак і інш.) сілікатнымі і алейнымі фарбамі, глухімі (непразрыстымі) і празрыстымі (транспарантнымі) эмалямі, золатам; від дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва.

Размаляўка каляровага шкла алейнымі фарбамі і эмалямі была пашырана ў Старажытным Егіпце (IV – I ст. да н.э.), дасягнула высокага ўзроўню ў антычных гарадах Паўночнага Прычарнамор'я, Сірыі (XII – XIV стст.), Сярэднім Іране і Венецыі (XV – XVI стст.). З XVI ст. размаляўка па шкле глухімі эмалямі стала тыповым дэкорам для шкла ва ўсёй Еўропе, але росквіту дасягнула ў 1-й палове XVII ст., калі пачалі размаляваць бясколернае шкло. Побач з паліхромнымі эмалявымі размаляўкамі пачалі ўжываць манахромныя – белыя, сінія і чорныя. У тэматыцы размаляўка па шкле XV – XVII стст. пераважалі біблейскія, геральдычныя, алегарычныя, жанрава-бытавыя сюжэты. З 2-й палове XVIII ст. сталі ўжываць празрыстыя эмалі.

(Працяг артыкула будзе)